

Skolbyggnader i Finland¹

Av skolöverläkare Holger Hultin, Helsingfors

Byggandet av skolor i Finland kan under de senaste decennierna uppvisa både en positiv och en negativ aspekt. Å ena sidan en beaktansvärd beredvillighet att offra enorma summor på skolbyggnader under slutet av 40-talet och speciellt under 50-talet, å andra sidan en bristande samhällsplanering och ofullständig långtidsprognos över förändringar i befolkningsstrukturen och flyttningsrörelsen i riket. Det förra har via kostsamma experiment men också till följd av vår ytterst skolbyggesintresserade arkitektkår lett till utvecklandet av bättre och ändamålsenligare skolhus. Det senare har tyvärr resulterat i ett stadigt stigande antal ödeskolor. I detta nu finns det c:a 200 skolor i Finland som står tomma och vilkas försäljning eller konverterande till andra ändamål visat sig mycket svårt för kommunerna. Samtidigt med denna företeelse ser vi i Finland i dag otaliga samhällen, med otillräckligt antal skolbyggnader. Denna paradoxala situation kommer ytterligare att förvärras under detta decennium, så att det år 1970 beräknas finnas c:a 400 ödeskolor i riket. Dessa skolor är utan undantag folkskolor.

Samtidigt som vi byggt våra durabla, permanenta folkskolor, av vilka många nu står tomma, har vi stärkt vår kassa genom att sälja prefabricerade barackskolor till länder med framsyntare samhällsplanering.

Finlands arkitekter har mycket gott namn om sig ute i världen, och glädjande nog också i hemlandet. Arkitekterna tillåtas hos oss att vara profeter i eget land. Detta har möjliggjort skapandet och utvecklandet av en mångfald olika lösningar

vid byggandet av våra skolor, varvid beaktats de speciella problem som anknyter sig till undervisning, skolform och elevernas ålder och kön. Trots att den officiella skolbyggnadsplaneringen och -normeringen ej orkar hålla jämna steg med utvecklingen på detta område har våra arkitekter, också kända för sin målmedvetna individualism, lyckats frambringa skolbyggnader, vilka i det närmaste motsvarar sitt ändamål till alla delar.

En skola är avsedd för barn och ungdom. Skolan är deras arbetsplats under en utvecklingsperiod då personligheten danas. Skolbyggnaden borde betjäna undervisningen, ungdomens fostran och personlighetsdanning. Skolhuset bör vara dimensionerat efter barnets mått, vilket ej är detsamma som fullvuxna mänskors längd- och rydmdmått. I själva skolbyggnaden, dess planlösning, färger, belysning och inredning avspeglas på sätt och vis andan i undervisningen och i hela skolarbetet.

Tidigare byggdes skolorna i flera våningar, dock i allmänhet i högst tre, då hissar för elevbruk ej installerades. Den rektangulära skolbyggnaden i

Enhetsskola i Helsingfors. Arkitekt Reijo Petäjä 1962.

¹ Efter ett föredrag hållet vid VI Nordiska Skolläkar-kongressen i Örebro, Sverige i juni 1964.

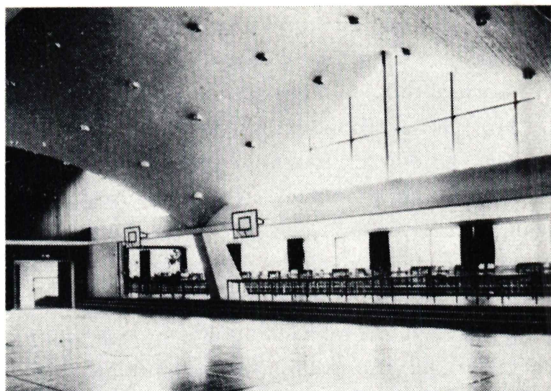
minst tre våningar med centrala korridorer ansågs för den mest ekonomiska och var också officiellt påbjuden. Redan vid tiden för det första världskriget försökte man frigöra sig från de långa korridorerna i skolhusen. I detta syfte prövade man sig fram med planritningar där klassrummen grupperade sig kring en bred aula. Först efter andra världskriget har man hos oss byggt flera s. k. hallskolor, vilka strävar till samma syftemål. Klassrummen är här placerade i 2 eller 3 våningar runt en stor hall, som sträcker sig genom våningarna. Till klassrummen kommer man från balkonger, vilka nås via trappor på sidan eller i centrum av den höga hallen.

Lojo samskola i Lojo köping, arkitekt Aarne Ervi, 1955, Munkshöjdens samskola i Helsingfors, arkitekt Toivo Korhonen, 1960, samt samskolan i Kemi, K & H Sirén, 1961, är typiska representanter för denna skolplanering.

Den rymliga hallen fungerar också som gemensam samlingsal för skolan.

Denna skolhustyp kan ha sina positiva sidor, men den framhäver nog alltför kraftigt det disciplinärt anstaltsmässiga, vilket också framgår av att en av ovannämnda skolor döpts till "Sing-sing" av eleverna. Att ordningen inom en skola kan övervakas av en enda lärare är enligt mitt förmenande en särdeles dubiös merit för en skolas planlösning.

Skolan av idag i Finland byggs i regel i ett plan, ibland i "en och en halv" våning. Denna skolhustyp har ju numera, tack vare lättare och billigare konstruktioner samt den i övrigt avancerade byggnadstekniken, visat sig vara ekonomiskt fördelaktig. Ettplansskolan har fört med sig möjligheten att bättre än förut uppdelas skolans utrymmen med beaktandet av elevernas ålder och undervisningsstadium. Dessutom sparar man både krafter och pengar genom det minimala antalet trappor. Korridorernas antal minskar, belysningsförhållandena i klassrummen kan tillgodoses bättre och klassrummens form lättare ändras från den klassiskt långsmala rektangeln till den för modern undervisning lämpligare kvadratiska eller t. o. m. sexkantiga formen. Den nya given hos oss är det i anslutning till det egentliga klassrummet byggda grupparbetsrummet. Idén med grupparbetsrum kom veterligen

Samskola i Hagalund, 1960. Arkitekt Jorma Järvi. Interiör av fest- och gymnastiksalen med elevmatsalen i fonden. På motsatta sidan finns scenutrymmen, vilka inte syns på bilden. Observera den originella takkonstruktionen.

första gången till användning i USA 1940. Det var vår namnkunnigaste arkitekt Eliel Saarinen som tillsammans med sin son Eero ritade den klassiska vordne Crow Island School i Winnetka Illinois. Låg- och högskolestadiets klassrumsflyglar i en våning står här via korridorer i förbindelse med en central byggnadsgrupp, i vilken fest- och gymnastiksalarna samt lärarrummen är placerade. Det är att märka att en tredje flygel utgörs av barnträdgård och -krubba.

Det är arkitektens sak att skapa sådana utrymmen, där undervisningen kan bli så fruktbringande som möjligt. I sitt ansvarsfulla arbete har arkitekten hos oss som rättesnöre — å andra sidan som en begränsning — de planeringsnormer angående folkskolbyggnader som statsrådet årligen utfärdar. Desutom ger skolöverstyrelsen ut skilda direktiv angående läroverksbyggnader. Dessa normer utgör den enhetliga basen för det statsbidrag kommunerna erhåller för skolbyggen. Det är dock tyvärr så, att statsmaktens normeringar och direktiv aldrig smidigt kan beakta de olika behov och möjligheter som förefinns i olika delar av riket. Därigenom blir utvecklingen hämmad i mera avancerade samhällen, medan samtidigt vissa kommuner har svårigheter att fullfölja de minimikrav direktiven förut-

sätter. Här ligger till en del roten till den felinves-
tering eller feldisponering på skolbyggnadens område
vi tyvärr gjort oss skyldiga till.

Om vi ur det 10-sidor långa statsrådsbeslutet som
åriligen normerar folkskolebyggnaderna endast
plockar ut klassrummens (fem kategorier) maxi-
malt tillåtna yta och samtidigt håller i minnet att
vi på lågstadiet får placera 34 elever och på hög-
stadiet 40 elever (läroverken 44 elever) i ett klass-
rum, så kan vi fort räkna ut att det blir högst 1,5 m²
per elev i klassrummen i våra splittrerna skolor.
I länder, också nordiska, där dessa spörsmål under-
sökts är rekommendationen 2,5 m² per elev i ett
klassrum, dock allra minst 2 m².

Ifall elevantalet märkbart minskades, skulle de
skolor vi byggt på våra tätorter fylla rimliga peda-
gogiska krav. Men hur det blir i framtiden är vansk-
ligt att sia om. Vi vet ej med säkerhet morgonda-
gens undervisningsformer och -metoder. Dock kan
man förutse, att massmedia såsom film, television,
radio och veckopress kommer att öka sitt infly-
tande också vid undervisningen. Detta kommer sä-
kert att verka hämmande på elevens aktivitet och
förmåga att tänka med sin egen hjärna, om ej mor-
gondagens skola håller fast vid sin strävan att
hjälpa eleven att uttrycka sig själv, att utveckla den
unga människans skapande aktivitet och finna de
rätta formerna för densamma. Skolan bör då in-
rymma tillräckliga möjligheter för eleven till verk-
samhet, arbete och uppträdande.

Skolbyggnaden är ej en fritt svävande skapelse
hur fulländad den än må te sig. Den är fast för-
ankrad i sin omgivning, och både ger och tar in-
tryck av densamma. En skolbyggnad som omges av
sand eller asfalt och idel vågräta plan är en halv-
mesyr trots husets geniala lösningar. Det är synd
att arkitektens intentioner för planerandet av sko-
lans omgivning så ofta hos oss stannar enbart på
papperet. Resultatet av denna underlåtenhet kan
beskådas runt om i Finland: Den ödsligt sandiga
gårdsplanen dekorerar endast av ett cykelställ med
påhängt regntak eller ett gymnastikräck med vid-
hängande bom som sällskap. Och orsaken till detta
är helt enkelt att statsbidrag utlöper för skolbygg-
naden men ej för omgivning eller ens gårdsplan.
Inför denna hårda verklighet stannar den synpunkt

på skolmiljö kommunens fäder till äventyrs kan ha,
inom fyra väggar.

Ett speciellt problem som kanske ligger skol-
läkaren närmast om hjärtat, är skolans hälsovår-
dande, sanitära och hygieniska dispositioner. Jag
kan inte inom ramen för denna framställning gå in
på belysning, värme, luftkonditionering och aku-
stik, hur frestande det än vore, utan jag måste be-
gränsa mig till att säga ett par ord om toaletter
och skolhälsovårdsutrymmen.

Vi har tyvärr ej ännu kommit alltför långt på
väg i fråga om skiftandet från de stora svärbemäst-
rade masstoletterna till smärre enheter avvägda
efter elevernas indelning i olika skolstadier och
kön. Toalett-terrorn är ingalunda okänd hos oss och
om språket och den övriga västerländska kulturen
förenar oss med den övriga Norden så håller män-
nan och toalettgriseriet oss i sitt stadigt traditions-
bundna ostliga famntag.

I fyra av de nyaste helsingforsskolorna har häl-
sovårdsutrymmena kombinerats med mödra- och
barnavårdscentralen i distriktet, vilket gör att man
sparar in både sekundära utrymmen (vilka här blir
gemensamma) samt arbetskraft (emedan hälsosys-
tern på barnavårdscentralen också fungerar som
skolsköterska). Denna lösning har hos oss prakti-
serats ända sedan 1944 då lagen om mödra- och
barnvårdscentraler kom till. Statsrådets beslut om
folkskolbyggnader har ett moment som fastslår att:
”Andra eller större än i detta beslut avsedda ut-
rymmen må skolstyrelsen på uttrycklig anhållan av
kommunen fastställa i byggnadsprogrammet, om
dessa extra utrymmen äro nödiga och ändamåls-
enliga för folkskolans verksamhet”. Detta moment
möjliggör sagda kombinerade hälsovårdsverksam-
het i vissa skolor.

Grundproblemet vid planerandet av en god skol-
byggnad är följande: Hur skall kravet på andlig
koncentration och enhetlighet förverkligas möjli-
gast fullständigt, men samtidigt en helhet skapas,
där de olika klasserna, stadierna och åldersperio-
derna klart avskiljas från varandra utan att bryta
sig ut ur helheten? Det är med andra ord fråga
om att skapa ett equilibrium mellan skolans inre
centrifugala och centripetala krafter. Ju större
skola, desto mer brännande blir detta problem.

Därför bör man först som sist motsätta sig bygandet av stora skolor. En stor skola, och av dem har vi tyvärr en hel del, förkväver med sin egen tyngd individen och personligheten i vardande och producerar en likriktad massmänniska, som vant sig vid att alltid gå i flock. Ju större skolbyggnad desto sämre anpassar sig nybörjaren: "Skolan är tagen på växten". Måttet är för stort för barnet.

För skapandet av en god skolbyggnad är det nödvändigt att pedagogen, arkitekten och läkaren etablerar ett intimt samarbete. När detta samarbete har fortsatt en tid kommer vi att finna att skolan inte

mera är ett gytter av klassrum, vars antal bestäms av elevantalet och läsordningen, utan en omgivning där unga människor kan kombinera aktivt, självständigt arbete med konventionell undervisning. Om skolan kan bli en fast punkt i samhället för de unga, och i stället för att vara en inrättning som sådan, förmår reflektera individens andliga och kroppsliga behov, då är det möjligt att vi bättre än idag förmår förebygga emotionell och mental stress, vilken leder till mer eller mindre allvarliga störningar hos så många och kan betyda att deras individuella insats i samhället för alltid går förlorad.

MALMBERGET

söker

BITRÄDANDE INDUSTRILÄKARE

Ordnad arbetstid. Modern tjänstebostad.

Löneförmåner: enligt av Sveriges Läkarförbund godkända normer.

Närmare upplysningar lämnas av doktor K G S:t Clair Renard, telefon 0970 (Gällivare) 210 00 vx.

Ansökan med sedvanliga handlingar samt uppgift om tidigaste tillträdesdag sändes snarast till

LUOSSAVAARA-KIIRUNAVAARA AB

Personalavdelningen

MALMBERGET